

ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE – STRATEGIJSKA OSNOVA LJUDSKOG OPSTANKA – kako spriječiti tragediju zajedničkih dobara (Pozivni referat)

Akademik prof.dr. Mladen Bodiroža, Internacionalni univerzitet Travnik
u Travniku, Bunar bb, 72 270 Travnik, Bosna i Hercegovina

Gordana Erić-Bodiroža, MA

Uprava za indirektno oporezivanje BiH – Regionalni centar Tuzla,
Mitra Trifunovića Uče 161, 75 Tuzla, Bosna i Hercegovina

Sažetak: Skoro cijeli period proteklog stoljeća, a posebno proteklih nekoliko pet decenija, sve intenzivnije se uništavaju i zloupotrebljavaju postojeći zemaljski resursi, što je ključno pitanje za opstank životne sredine koja je strategijska osnova ukupnog ljudskog opstanka. Takav trend kretanja rezultirao je tragedijom zajedničkih ekonomskih dobara u globalnim odnosima svijeta, tačnije da je u toku intenzivirani proces potrošnje dobara koje bi trebalo sačuvati narednim generacijama, koje još nisu ni rođene. Zatim, analizirajući demografske promjene i njihovo djelovanje na populaciju dotičnih izvora, kao i posljedice, rezultira zaključak prema kojem će nekontrolisani rast stanovništva rezultirati propadanjem i uništavanjem čovjekove, tačnije životne sredine što će limitirajuće uticati na održivost života na planeti u tekućem 21.vijeku. Svakako da ovdje imamo na umu traženje odgovora na tri ključna pitanja, to su: 1) šta je uzrokovano nastankom tragedije zajedničkih dobara; 2) na koji način se reflektuju promjene u demografskim odnosima svjetskog stanovništva, i 3) da li je moguće spriječiti daljnje uništavanje i spasiti ekologiju planete tj. postojeće resurse za generacije koje dolaze, što je preduslov opstanka života na planeti.

Ključne riječi: kolektivna dobra, ekopolitika, resursi, demografske promjene, tragedija zajedničkih dobara.

ENVIRONMENTAL PROTECTION – STRATEGIC BASIS OF HUMAN SURVIVAL - how to prevent the tragedy of the commons (Keynote paper)

Abstract: Almost the entire period of the last century, especially the last five decades, existing terrestrial resources are being intensively destroyed and abused, which is essential issue for survival of the environment that is strategic basis for human existence. This trend has resulted in a tragedy of common economic goods in the global relations. During this intensified process of consumption of goods we should be kept on mind to preserve this goods for succeeding generations, which are not even born. Then, by analyzing demographic changes and their effect on the population of the respective sources, as well as the consequences, results in the conclusion according to which uncontrolled population growth results in the degradation and destruction of living environment, it will have limiting affect on the sustainability of life on the planet in the current 21st century. Of course, we have in mind searching for answers to three key questions, such as: 1) what caused the emergence of the tragedy of commons; 2) how are changes in demographic relations of the world population reflected, and 3) is it possible to prevent further destruction and to save the ecology of the planet, ie the existing resources for succeeding, which is a prerequisite for survival of life on the planet.

Keywords: collective goods, ecopolicy, resources, demographic changes, the tragedy of the commons.

1. Uvod

U pristupu razmatranja i analize suštine naslovljene teme nastojat će se dati što validniji odgovor na pitanje kako dati doprinos u očuvanju životne sredine kao ključnog uslova za opstanak života na planeti, tačnije kojim načinom spriječiti dalju tragediju zajedničkih dobara¹² i u tom smislu kako i na koji način se može učiniti zaokret prema pozitivnom uticaju ljudskog ponašanja na resurse planete i na njene, delikatno uravnotežene, ekološke sisteme. Ova razmišljanja sežu od 1833. godine koja je izložio engleski politički ekonomista Vilijam Foster Lojd, a kasnije i savremeni humanistički ekolog Garet Hardin koji slikovito prikazuje srednjovjekovno englesko selo u kojem su zeleni pašnjaci bili zajedničko vlasništvo na kojem su svi stanovnici sela mogli da napasaju svoju stoku.

Znači da je slobodan pristup zajedničkom vlasništvu bio cijenjena seoska vrijednost, odnosno zajedničko korištenje oblasti za napasanje stoke i dobro je funkcionisalo sve dok pojedinci a i njihova stoka nisu umanjili korist od zemlje za sve ostale subjekte. Zatim ukoliko se pođe od činjenice, a i pretpostavke da su seljaci bili motivisani profitom i da nije bilo zakona koji bi obuzdali njihovu pohlepu to je sasvim jasno da su stočari imali maksimalni podsticaj da povećavaju svoja stada i to što je moguće više. Osim toga kratkoročno gledano, dodavanje jedne životinje donijelo bi ličnu korist pojedincu, a troškove bi snosili svi. Međutim, dugoročno gledano, previše korišteni pašnjaci bivali su vremenom u potpunosti uništeni. Kakva je pouka takvog čina odgovor je da je propast pravac u kojem idu svi ljudi, ali i to da svako od njih pri tom slijedi svoje vlastite interese.

Prema tome ovdje podrazumijevamo činjenicu da tragedija zajedničkih dobara ima zadaću da istraži na koji način promjene u demografiji, resursima i čovjekovoj sredini utiču na globalnu budućnost nastojeći pri tome da prouči kako promjene u okvirima svjetskog stanovništva utiču na realne pretpostavke za očuvanje ekologije planete za buduće generacije. U tom smislu, kada je riječ o rastu stanovništva, najpouzdaniji su statistički pokazatelji prema kojima je godišnja stopa rasta stanovništva u 20. vijeku porasla sa ispod 1% u 1900. godini na najvišu tačku od 2,2% u 1964. godini, da bi nakon toga opala na oko 1,3%.

Međutim, uprkos opadanju stope rasta u posljednje vrijeme, apsolutni broj ljudi koji se pridodaje svake godine nastavio je da raste sa 16 miliona u 1900. godini na čak 87 miliona u 1990. godini da bi se kasnije opet smanjio na dodatnih 77 miliona novih u 2001. godini kada se globalno stanovništvo povećalo za cijelu jednu Njemačku. Prema tome, jasno je da će planeta imati mnogo više stanovnika sredinom 21. vijeka, odnosno znatno više od 6,5 milijardi, koliko već krstari ovom planetom. Ipak, eksplozija stanovništva od koje se strahovalo i za koju se svojevremeno vjerovalo da će uništiti Zemljine resurse, sada će prema očekivanjima biti mnogo manje dramatična nego što se predviđalo.

Međutim, ukoliko se pođe od pretpostavke, kao jednog od brojnih predviđanja, a to je da nije isključivo da mora da dođe do katastrofalne ekslozije stanovništva, a zatim i ukoliko opada vjerovatnoća da će kontinuirani rast stanovništva uništiti prenaseljenu planetu, pa da upravo

¹² Uslovno rečeno pod tragedijom zajedničkih dobara se podrazumijeva metafora koja se često koristi za objašnjavanje posljedica ljudskog ponašanja na ekološke sisteme kao i to da racionalno samoživo ponašanje pojedinaca može da ima destruktivne kolektivne posljedice.

radi toga će kontinuirani rast stanovništva i dalje predstavljati veliko političko bure baruta u svjetskoj ekonomiji i politici. Odgovori na ova i druga pitanja su brojni. Time istaknuta obilježja populacione dinamike dovode do toga da demografske promjene budu prvorazredan izvor novih globalnih pitanja i problema.¹³

Zatim značajno je posebno naglasiti da je najbogatija petina čovječanstva, uključujući bogate manjine u siromašnim zemljama i zemljama u razvoju, trošila i troši i dalje energiju i resurse po tako visokoj stopi da bi obezbjeđivanje sličnog života za ostatak stanovništva na Zemlji iziskivao resurse još četiri planete velike kao Zemlja, uz činjenicu da se to stanje i dalje pogoršava, te da bi se zaustavio takav negativan trend kretanja i preokrenula negativna kretanja, 180 zemalja u Johannesburgu je potpisalo sporazume o zaštiti globalnih resursa kao što je biodiverzitet, no nažalost nije došlo ni do kakvih snažnih obavezivanja na kontinuirani razvoj koja bi mogla smiriti sukobe između finansijskog rasta i zaštite životne sredine. Pored toga su bez rješenja ostali i dalje suprotstavljeni interesi koji razdvajaju profite multinacionalnih korporacija od vrijednosti zaštite životne sredine i to u vrijeme kada oblast pokrivena tropskim šumama nestaje brzinom od četiri švajcarske teritorije svake godine.

S tim u vezi, postavljaju se dva nezaobilazna pitanja:

- **Prvo**, šta se događa kada svi rade isto? Odgovor je jednostavan, a to je da tragedija zajedničkih dobara, te da ista predviđa pesimističnu budućnost.
- **Drugo**, da li je propast pravac u kome se kreće čovječanstvo planete?

2. Kojim smjerom kretanja prema pravcu održivosti?

Mada je cilj održivog razvoja još uvijek daleko, a istovremeno su i razočarenja zbog izgubljenih prilika velika, činjenica je da su državni i nedržavni akteri prihvatili ovu koncepciju i dalje pokreću suštinske kreativne odgovore koji imaju na umu stavove o životnoj sredini. Međutim, stoje činjenice po kojima će i dalje biti limitirajuća razlika između bogatog Globalnog sjevera i siromašnog Globalnog juga i da će izazavati sporove u pogledu pitanja kao što su transfer resursa i tehnologija potrebnih za hvatanje u koštac sa klimatskim promjenama, smanjivanjem ozonskog omotača, biodiverziteta i nizom drugih specifičnih problematičnih oblasti. U tim ključnim pitanjima, obzirom na rast stanovništva i povećanje globalnog bogatstva, Globalni siromašni jug počinje da se suočava sa istim ozbiljnim izazovima po zaštitu životne sredine kao i Globalni bogati sjever, gdje nivo potrošnje u velikoj mjeri premašuje nivo potrošnje zemalja Globalnog juga.

Međutim, ohrabruje to što postoji mogućnost da se, s obzirom na činjenicu da industrijalizovane zemlje stupaju u tzv. informacionu eru¹⁴, a njihove ekonomije prelaze sa tzv. prljave proizvodnje na mnogo čistije uslužno orijentisane aktivnosti što rezultira opadanje nepovoljnih posljedica ekonomskih aktivnosti ovih naprednih zemalja po životnu sredinu. No

¹³ U tom smislu da prostim načinom uporedimo dva primjera kako izgledaju stope rasta, na jednoj strani novca, i drugoj stanovništva. Pogledajmo kako raste novac deponovan na štednim ulozima dok zarađuje interes, ne samo na prvobitni ulog, već i na kamate. Da je jedan od naših predaka stavio u banku samo 10 dolara prije 200 godina, i da se taj ulog uvećavao po stopi od 6% godišnje danas bismo svi bili milioneri. Na drugoj strani, rast stanovništva odvija se na isti način, jer je u funkciji povećanja prvobitnog broja ljudi, a tome treba dodati i one koji pritiču od minulog rasta stanovništva. Tako će se stanovništvo koje raste po stopi od 1% udvostručiti za 69 godina, dok će se stanovništvo koje raste po stopi od 2% udvostručiti za samo 35 godina. Znači da se posljedica različitih stopa rasta na udvostručenje vremena može izračunati ako se 69 podijeli procentom rasta.

¹⁴ Koja podrazumijeva da vrijeme informacione ere, u kojem brzo stvaranje i transfer informacija na globalnom planu, preko masovne komunikacije i interneta, doprinosi globalizaciji znanja.

oblast trgovine sa drugim državama će vršiti kontinuirani pritisak na globalne resurse, a isti predstavljaju ključni faktor po životnu sredinu.

Slijedom prethodnih razmatranja postavlja nam se problem da na isti potražimo odgovor na jedno među najznačajnijim pitanjima koje glasi: Da li je svijet spreman za žrtve koje su potrebne za uravnoteženje želje za ekonomskim rastom i potrebe da se očuva regenerativna sposobnost Zemlje? Ovo posebno što pored povećanog pritiska koji čini rast stanovništva postoje i veoma snažni naučni nagovještaji o neodrživosti kontinuiteta, te da neodložno moramo djelovati u prilog budućnosti čak i po cijenu sadašnjeg razvoja.

3. Zaključak

U prethodnom tekstu smo iznijeli konstataciju iz koje se vidi da je cijeli protekli vijek bio period u kojem je planeta bila izložena industrijalizaciji, dok nastupanjem 21. vijeka velika trka između razvoja i degradacije možda će imati veoma tijesan rezultat. Drugi naš odgovor na prethodna pitanja rezultirao je i naš čvrsti stav, a to je da će sposobnost država da regulišu korištenje globalnih zajedničkih prostranstava u 21. vijeku imati dalekosežne posljedice po životnu sredinu i čovječanstvo. Međutim, što se pak budućnosti tiče, ono što sada čovječanstvo odluči bit će od ključnog značaja za 21. vijek jer čovječanstvo je došlo do kritične historijske tačke, te put kojim se krene odredit će svestrano stanje planete, usudili bismo se reći i više narednih vijekova. Znači da upravo uslijed tako visokih uloga, na svim dijelovima, da će stanovništvo, zaštita životne sredine, tehnološka politika i opredjeljenja u pogledu životnog stila biti usmjereni na istovremeni rad usmjeren na put globalnih napora, tačnije ukoliko čovječanstvo želi da opstane i ukoliko se želi unapređenje ljudske bezbjednosti. Prema tome jedna od prvih posljedica brzog rasta stanovništva, pored ekonomske ekspanzije koja izaziva pretjerano povećanje zahtjeva za energijom i smanjenje snabdijevanja iz prirodnih resursa stremi prema novom vremenu, novom dobu ratova za resurse, tačnije dolazećem vremenu, a to je da će se budući globalni sukobi većinom voditi oko pristupa najznačajnijim vitalnim prirodnim resursima, a neuporedivo manje će se sukobi i ratovi voditi zbog osvajanja teritorija i raznih interesa, ideologije i politike u borbi za vlast na globalnom prostoru planete.

4. Literatura

- [1] Biočanin R., Nešković S., Glosarijum humane ekologije, Beograd, CESNA B, 2010.
- [2] Bodiroža M., Međunarodna ekonomija, šesto izdanje, Internacionalni univerzitet Travnik- 2012.
- [3] Dašić P., Franek F., Assenova E., Radovanović M.: International standardization and organization in the field of tribology. Industrial Lubrication and Tribology (ILT) Journal, Vol. 55, 2003.
- [4] Jusufrić I., Međunarodna ekonomija, Internacionalni univerzitet Travnik, 2012.
- [5] Kostić A. Inženjering zaštite životne sredine, Univerzitet u Beogradu, 2007.
- [6] Mansell R., When U. Knowledge Societies: Information Tehnology for Sustainable Development. Oxford (UK): Oxford University Press, 1998.
- [7] Nešković S., Globalizacija životne sredine i međunarodna saradnja u ekološkoj bezbednosti, Banjaluka, knjiga II, 2009.
- [8] Nešković S., Nacionalni interes i zaštita životne sredine u postmodernom globalnom ambijentu, Beograd, Fakultet organizacionih nauka, 2007.
- [9] Petrović N. Ekološki menadžment, Fakultet organizacionih nauka, Beograd, 2009.